

УДК 94 (477)

Сергій Павленко

ЧИ ПИСАВ ІВАН МАЗЕПА ЛИСТИ ДО ХРЕЩЕНИЦІ МОТРІ КОЧУБЕЙ?

DID IVAN MAZEPA WRITE LETTERS TO HIS GODDAUGHTER MOTRIA KOCHUBEY?

DOI: 10.58407/litopis.250215

© С. Павленко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5388-6875>

Метою дослідження-розслідування є вивчення доказів авторства листів гетьмана Івана Мазепи до хрещениці Мотрі. Завдяки проблемно-аналітичному **методу** автор ретельно дослідив-осмислив документи, публікації, в яких йшлося про контекст подій 1704, 1707–1708 рр. та стосунки генерального судді Василя Кочубея, членів його родини з володарем булави.

Новизною матеріалу є те, що завдяки детальному огляду джерел автору вперше вдалося з'ясувати, що ініціатор доносу на правителя Гетьманщини формулював головні тези свого звинувачення без чіткого плану, в основному вже в дорозі до російських можновладців. Крім того, для зустрічі з ними він узяв низку допоміжних матеріалів, зокрема й листування Мазепи з хрещеницею. Але останнє не фігурувало в доносі. Листи були виявлені лише після арешту В. Кочубея. Інтимна кореспонденція за змістом не несла викривальної інформації про антимосковські погляди гетьмана, не свідчила про його аморальність, навпаки підтверджувала розсудливість, виваженість керманича в делікатній справі стосунків зі своєю хрещеницею.

Висновки. Стаття спростовує версію про те, що насправді листи до Мотрі, хрещениці Мазепи, написав хтось із підлеглих Василя Кочубея на його прохання. Таку підробку легко було спростувати, зірвавши почерк гетьмана з письмом виготовленого фальсифікату. Донощик навряд чи б наважився йти на такий крок, адже подібні дії легко викривалися та не давали йому істотних плюсів в обвинувачувальному процесі.

Ключові слова: донощик, Кочубей, Мазепа, листи, Мотря, підробка.

The purpose of the publication-research is to study the evidence of the authorship of Hetman Ivan Mazepa's letters to his goddaughter Motria. Using a problem-analytical **method**, the author meticulously researched and analyzed documents and publications concerning the context of events of 1704, 1707–1708, and the relationships of general judge Vasyl Kochubey and his family members with the Hetman.

The scientific novelty of the material lies in the detailed review of sources, which allowed the author to discover for the first time that the initiator of the denunciation against the hetman of the Hetmanate formulated the main points of his accusation without a clear plan. In addition, for the meeting with them, he brought a number of supplementary materials, including Mazepa's correspondence with his goddaughter. However, the latter did not appear in the denunciation. Letters were discovered only after the arrest of V. Kochubey. The intimate correspondence did not contain incriminating information about the Hetman's anti-Moscow views, nor did it testify to his immorality; on the contrary, it confirmed his prudence and balance in the delicate matter of his relationship with his goddaughter.

Conclusions. The article refutes the version that letters to Motria, Mazepa's goddaughter, were actually written by someone from Vasyl Kochubey's subordinates at his request. Such a forgery would have been easily disproven by comparing the hetman's handwriting with that of the fabricated forgery. The informant would hardly have dared to take such a step, as such actions were easily exposed and did not give him significant advantages in the accusatory process.

Key words: informer, Kochubey, Mazepa, letters, Motria, forgery.

Як перший публікатор послань І. Мазепи до Мотрі Кочубей Д. Бантиш-Каменський, так і наступні (зокрема В. Різниченко¹, Є. Пеленський², В. Шевчук³) були впевнені в їхній автентичності. Першою поставила під сумнів написання гетьманом листів до своєї хрещениці кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ Олена Дзюба⁴. На її думку, «наявні джерела однозначно не підтверджують авторство І. Мазепи»⁵, бо «відсутні оригінали», «обставини оприлюднення також викликають сумніви щодо автентичності цих пам'яток»⁶. Крім цього, дослідниця звернула увагу на хворобу гетьмана, який через це навряд чи міг «власноруч писати листи Мотрі, коли навіть підписувати свої універсали та офіційні листи йому було дуже важко»⁷. О. Дзюба припустила, що «любовні послання були написані кимось іншим на замовлення Кочубеїв»⁸.

Доктор історичних наук В. Ададуrow взагалі приписав створення згаданих листів І. Борщаку, мовляв, їхній зміст історик узяв із діалогів твору Б. Лепкого «Мотря» (1926 р.): «...він наважився на очевидну інтелектуальну провокацію, опублікувавши як автентичні 12 листів гетьмана до дами його серця». На думку вченого, герой його дослідження видав «сфальсифіковані ним свідчення за правдиві джерела»¹⁰.

Вищезгадані цікаві версії-інтерпретації існуючих джерел, зрозуміло, мають право на існування. Вони якоюсь мірою є основою для тез та аргументів тих дослідників, які б узагальнили воліли бачити гетьмана на схилі літ без цього «любовного сюжету», що інтригує. Так, справді в цій історії є багато підозрілих моментів, більше схожих на підступи недоброзичливців володаря булави.

І все ж, попри це, ми схильні висловити контраргументи на користь того, що листи І. Мазепи, як і його кохання до юної Мотрі, усе ж таки були реальними.

По-перше, копію гетьманських послань, як стверджував їх публікатор, він зняв у «Коллежском архиве»¹¹ («Малорос. дела Кол. архива, 1708 года, № 19»¹²). Далі Д. Бантиш-Каменський зробив таку приписку: «Подлинные возвращены Мазепе графом Головкиным при следующем отзыве: "Разбирая взятые у Кочубея письма, нашли мы между прочими некоторыя письма и цидулы Вашего ль Сіятельства (Мазепи – С.П.) рукою, или чьею иною писанные к дочери его Кочубеевой, которыя подлинныя, не переписывая и никому оных не показывая к Вашему Сіятельству, за печатью при сем посылаем"»¹³. Канцлер Г. Головкин сумнівався, чи писав згадане гетьман власноруч, але це й зрозуміло: донесення, які І. Мазепа направив до нього чи царя, складали-компонували канцеляристи. Такою була тогочасна практика! Володар булави викликав канцеляриста та диктував йому текст, а потім підписував відредагований варіант. Саме тому Г. Головкин не був упевнений, чи насправді любовні послання належали правителю Гетьманщини. Отже, сумнів канцлера не можна брати як аргумент у тому, що ще в 1708 р. вищий урядовець не повірив у реальність цих послань.

По-друге, відсутність оригіналів листів (їх отримав І. Мазепа!) не є прямим доказом того, що копії – це фальшивки, майстерно виготовлені недоброзичливцями правителя України. Хоча канцлер заспокоїв гетьмана, що не давав вказівки переписувати листи, усе ж це було зроблено й відповідні сторінки покладено у слідчу справу В. Кочубея. Російським урядовцям, царю важливо було мати на всякий випадок таке досє на І. Мазепу, який, хоч і був корисним у своїх оглядах політичної ситуації на рубежах Московії, але й дратував незалежністю, авторитетом. Це не був звичний царський урядовець-служака, який без усіляких відмовок козирав та спішив виконати поставлене йому завдання. Він міг відмовитися від наказу, обґрунтувавши певні причини ігнорування царських вказівок.

¹ Гетьман І. Мазепа. Переписка з Мотрею Кочубеївною в Батурині / Передмова В. Різниченка. Вид. друге. *Звенигородка: Друж-ня Годичького*, 1917. 16 с.

² Гетьман Іван Мазепа. Писання / Редакція і вступна стаття Є. Пеленського. 2-е вид. Нью-Йорк: ЗДА, 1959. 49 с.; Писання: літературна спадщина Мазепи / Ред. і вступ. ст. Є. Пеленського. Рівне: Волинські обереги, 2018. 76 с.

³ Листи Івана Мазепи до Мотрони Кочубеївни / Модернізація мови В. Шевчука. Київ: Веселка, 1992. С. 8, 112–115.

⁴ Дзюба О. Чи писав гетьман Іван Мазепа листи Мотрі Кочубеївни? *Український історичний журнал*. 2009. Вип. 6. С. 16–24.

⁵ Там само. С. 20.

⁶ Там само.

⁷ Там само. С. 22.

⁸ Там само.

⁹ Ададуrow В. «Переставляючи слова у століттях»: інтелектуальна біографія Ілька Борщака». Львів: Вид-во УКУ, 2024. С. 322.

¹⁰ Там само.

¹¹ Бантиш-Каменский Д. История Малой России. Москва: Тип-я С. Скливановского, 1830. Ч. 3. Примечания к III части. С. 35.

¹² Там само.

¹³ Там само.

Московські слідчі зробили копії листів до М. Кочубей з оригіналів, які відіслали гетьману. В. Кочубей не був таким авантюристом чи простаком, щоб наважитися везти в Московію фальшивку-підробку у вигляді інтимних листів І. Мазепи. Адже при елементарній звірці почерків генеральний суддя опинився б у непривабливій ситуації як наклепник, що виготовив для обвинувачення володаря булави фіктивні документи. Зрозуміло, ні В. Кочубей, ні підлеглі йому канцеляристи не зважилися б піти на такий злочин, за який передбачалася смертна кара. Версії про навмисне компонування ними інтимних звернень від імені зверхника Гетьманщини у вищезгаданих реаліях бракує логіки, елементарних пояснень таких безглузвих дій. Сам В. Кочубей як, по суті, друга особа після володаря булави (наказний гетьман у 1707 р.!) вважав своє слово, свідчення головним доказом у звинуваченні Мазепи. Для чого йому було ще й виготовляти фальшивки, які можна легко спростувати?

По-третє, у листах І. Мазепи до Мотрі взагалі нічого не говорилося про царя та Московію, зраду гетьмана. Тобто ця кореспонденція чисто інтимного характеру навіть не налякала на якісь потаємні плани правителя Гетьманщини. Навіщо ж тоді В. Кочубей, поспішаючи до Московії, аби докладно оповістити про наміри свого зверхника порвати з царем, прихопив ці листи? Фактично він перетнув кордон Гетьманщини всього-на-всього з цим одним-єдиним письмово-речовим доказом (текст гетьманової «Думи» таким за великим рахунком не був, оскільки В. Кочубей отримав його в копії від архимандрита Никона). Генеральний суддя все ж віз листи до Мотрі як свідчення того, що гетьман є порушником християнських моральних норм, а відтак йому, мовляв, не слід довіряти, оскільки він може так само «забути» про клятву на Коломаку в 1687 р. вірно служити царям. Зрозуміло, цей паперово-інтимний «доказ» був смішним для царської верхівки, бо й Петро I, і його наближені жили далеко не за християнськими правилами: грішили, відверто насміхалися над церковними обрядами (чого тільки варте утворення «Всешутейший и всепьянейший собор»¹⁴) тощо. Схоже, В. Кочубей дещо ідеалізував свого монарха, мабуть, не знаючи про його бурхливе життя як розпусника¹⁵.

По-четверте, міркування про те, що, мовляв, гетьман хворів на подагру та не раз скаржився в кореспонденції московським високопосадовцям, як йому важко навіть підписувати документи, не є доказом, чи він насправді не міг писати особисті листи до Мотрі. На проблеми з руками, загострення хвороби володар булави посилався в повідомленнях О. Меншикову¹⁶, Г. Головкіну¹⁷ в 1708 р. У такий спосіб він імовірно намагався уникнути виконання настійливих наказів царя, канцлера про переміщення гетьманців на з'єднання з російською армією. Отже, у цьому слід вбачати більше хитрості Мазепи, ніж домислювати реальний стан його здоров'я.

По-п'яте, В. Кочубей формулював головні пункти доносу в березні 1708 р. у Красному Куті Охтирського полку¹⁸ «и в дорогѣ»¹⁹. Тобто до виїзду з Гетьманщини він не склав чітких звинувачень щодо гетьмана, оформлених у паперовому вигляді. Перед цим його посланці з усіми доносами в Москву Никанор²⁰, а згодом Петро Яценко, в Охтирку – Іван Іскра²¹ (не знав навіть грамоти) давали плутані показання. Це свідчить, що донощик

¹⁴ Бердников Л. Всешутейший собор: смеховая культура царской России. Москва: Изд-во АСТ, 2019. 288 с.; Zitsler E. The transfigured kingdom: sacred parody and charismatic authority at the court of Peter the Great. *Ithaca*. 2004. XII. 244 p.; Усенко О. Сумасброднейший собор. *Родина*. 2005. № 2. С. 61–67; Носович И. Всепьянейший собор, учрежденный Петром Великим. *Русская старина*. 1874. Т. 11. № 12. С. 734–739; Горюшкина Н. Всепьянейший собор Петра I. *Право как искусство добра и справедливости. Сборник научных трудов Всероссийской научной конференции*. Курск: Юго-Западный государственный университет, 2020. С. 276–278; Трахтенберг Л. Сумасброднейший, всешутейший и всепьянейший собор. *Одиссей: Человек в истории*. Москва: Академический научно-издательский, производственно-полиграфический и книгораспространительский центр «Наука», 2005. С. 89–121.

¹⁵ Мухин О. «Царь наш Пётр Алексеевич свою царицу постриг, а живет блудно с немками...»: гендерный облик Петра I в контексте эпохи. *Вестник Томского государственного университета*. Серия: История и археология. 2011. № 353. С. 117–124.

¹⁶ 1708, березень. Фастів. Лист гетьмана І. Мазепи до О.Д. Меншикова. *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах* / Упор. С. Павленко (далі – ДГІМД). Київ: Вид-чий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. № 275; 1708, після липня 14. Фастів. Лист гетьмана І.С. Мазепи О.Д. Меншикову з аргументацією причин, чому не можна виводити залишок козацького війська з України. *Україна доби Івана Мазепи. 1708–1709 рр. в документальних джерелах* / Упоряд. С. Павленко (далі – УДІМ). Київ: Мистецтво, 2019. С. 97.

¹⁷ 1708, жовтня 19. Борзна. Лист гетьмана І.С. Мазепи графу Г.І. Головкіну про небажання старшини йти до Новгород-Сіверська та бунтування козаків. *УДІМ*. С. 101.

¹⁸ 1708, квітня 21. Допит писаря Петра Количького. *ДГІМД*. С. 401; 1708, квітня 6. З донесення Г.І. Головкіна, Г.Я. Долгорукова і П.П. Шафірова царю Петру I про стан справ в Україні та про В.В. Кочубея та І.І. Іскру. *УДІМ*. С. 37.

¹⁹ 1708, квітня 21. Допит писаря Григорія Глухівця. *ДГІМД*. С. 400.

²⁰ 1707, вересня 17. Москва. Розпитувальні оповіді ієромонаха Севського монастиря Никанора про донесення від В. Кочубея, що стосувалися справи про зраду гетьмана І. Мазепи. *ДГІМД*. № 389.

²¹ Крамар Є. *Справа Кочубея й Іскри. Дослідження з історії України*. Торонто-Балтимор: Українське вид-во «Смолоскип», 1984. С. 120–122.

погано готувався до самої процедури донесення, сподіваючись, що йому як впливовому генеральному старшині повірять на слово без детального пояснення підтверджувальних складових зради гетьмана. У цьому зв'язку виглядало б дивним, аби В. Кочубей у напружений, екстремально-нервовий для нього час просив своїх довірених помічників-канцеляристів Петра Колчицького²² та Григорія Глухівця²³ скласти красиві, правдоподібні любовні послання нібито «від гетьмана» до своєї дочки. Хіба вони могли бути вирішальним козирем у спробі повалення батуринського зверхника? Та й виконавцям для виготовлення фальшивки потрібен був би час не лише на написання, але й на узгодження, редагування тексту листів. Обидва канцеляристи, до того ж, у своїх свідченнях нічого не згадують про ці писання Мазепи. Г. Глухивець повідомив, що В. Кочубей «заставляв его писать с своей руки ... в доношение»²⁴. П. Колчицький теж складав донос, який генеральний суддя «давал ему в дорожѣ писать, с своей и с иных рук»²⁵. «А что в седмом пунктѣ написано на концѣ в полутретьѣ строкѣ иными чернилы, – далі пояснив цей канцелярист, – и то, де, заставлял ево он, Кочубѣй, приписывать, послѣ спустя три дни; тако ж и иные листы он, Кочубѣй, послѣ переправил, и его переписывать заставлял; а цидулу, де, помянутую в доношении, списывал он с цидулы, а с чьей руки, не знает»²⁶.

По-шосте, епістолярії до Мотрі, як повідомляв гетьмана Г. Головкін, були виявлені серед документів, речей уже арештованого В. Кочубея²⁷.

Правдоподібно кореспонденція Мазепи була знайдена Любов'ю Кочубей у потаємному місці²⁸, де її тримала Мотря, та перехована «для слушного часу», аби при нагоді була використана проти гетьмана. Напевне, саме дружина нав'язала генеральному судді ці, на її погляд, переконливі свідчення щодо моральності І. Мазепи. Важко сказати, чи В. Кочубей мав намір прилучити ці інтимні листи до свого доносу. До речі, крім них, він віз ще кілька власних цидулок («О Петрике, что он то писал еще лет назад с семнадцать»²⁹, про обіцянку Мазепи Мотрі 10000 червоних золотих³⁰, про гетьманську пропозицію щодо таємної зустрічі з його дочкою³¹), чернетку свого звернення до володаря булави³² та відповідь на нього останнього³³. Тобто, найпевніше, ці записки, нотатки він узяв на всякий випадок, аби підтвердити, що із «зрадником царя» він мав незгоду ще з часів так званого «повстання» 1692–1693 рр. Петрика, а особливо добре побив з ним горщики в 1704 р. Саме тому генеральний суддя взявся за фіксацію всіх підозрілих дій гетьмана, оскільки був з ним у довготривалому конфлікті, який то загасав, то спалахував з новою силою.

По-сьоме, достовірність тексту листів І. Мазепи до хрещениці підтверджує контекст розвитку кохання між ними та драматичні перешкоди на цьому шляху. Зворушливі рядки про свої почуття могла написати передусім людина, яка пережила світлу радість любові. Зі змісту листів постає й образ обраниці гетьмана як щирої, емоційної юнки, окриленої прагненням бути разом з коханим чоловіком («Нехай Бог неправдивого карає, а я, хоч любиш, хоч не любиш мене, до смерті тебе, подлуг слова свого, любити і сердечне кохати не перестану, на злость моїм ворогам»³⁴). Схоже, зародження почуттів між гетьманом та його хрещеницею припадає на початок 1704 р. Дівчина тоді вже мала 16–17 років, вік, достатній у ту добу для подружнього життя. Хто знає, можливо, І. Мазепа як хрещений побажав їй у день уродин справжньої любові та жартома пошкодував, що вже не молодий, аби залицятися до такої чарівної красуні. А Мотря в тому ж дусі відповіла, що для неї була б велика честь вийти заміж і за вдівця такого високого рангу. Зрозуміло, це лише версія-домислення того, як приязні родинні стосунки між хрещеним і хрещеницею могли перерости у справжнє кохання, а згодом і бажання поєднати долі.

²² 1708, квітня 21. Допит писаря Петра Колчицького. ДГІМД. С. 401.

²³ 1708, квітня 21. Допит писаря Григорія Глухівця. ДГІМД. С. 400.

²⁴ Там само.

²⁵ 1708, квітня 21. Допит писаря Петра Колчицького. ДГІМД. С. 401.

²⁶ Там само.

²⁷ Бантыш-Каменский Д. История Малой России. С. 35.

²⁸ Хоч будинок Кочубеїв і мав кілька кімнат, усе ж він був невеликий для великої родини. Тому Мотрі навряд чи вдавалося усамітнюватися в якомусь приміщенні довгий час. Її одяг, особисті речі, зокрема прикраси, напевне, зберігалися у традиційних для тієї доби скринях та шакагулах. Під час відсутності дівчини мати легко могла перевірити-проревізувати їхній вміст.

²⁹ Продолжение допроса Кочубею и показание его. *Источники малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. Ч. II // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете.* Москва: Университетская типография, 1859. Кн. I. С. 132.

³⁰ Поступок. *Источники малороссийской истории...* Ч. II. С. 130.

³¹ Поступок христьянской совести. *Источники малороссийской истории...* С. 130.

³² Письмо Кочубея к Мазепе. *Источники малороссийской истории...* С. 130–131.

³³ Письмо Мазепы к Кочубею. *Источники малороссийской истории...* С. 131–132.

³⁴ Гетьман Іван Мазепа. Писання / Редакція і вступна стаття Є. Пеленського. Краків–Львів: Українське вид-во, 1943. С. 43.

Якщо перший лист міг бути написаний на початку року, то наступні, найпевніше, – у листопаді-грудні 1704 р. Гетьман якраз у кінці жовтня повернувся з багатомісячного походу. Розлука, ясна річ, поглибила почуття Мотрі, вона довго очікувала звісток від гетьмана, прагнула якнайшвидшої зустрічі з ним. Очевидно, що її часті гостини на Гончарівці стали помітними та занепокоїли батьків. На заборону матері відвідувати палац гетьмана дівчина відреагувала втечею з дому (певно, це вже був пізній вечірний час). Дії гетьмана в цьому зв'язку були більш розсудливими, він, як мовиться, не втратив розуму, як його кохана. «Мое серденько! – писав він. – Зажурилемся, почувши од дівки таке слово, же В[аша] М[илість] за зле на мене маєш, іже В.М. при собі не задержалем, але одослал до дому. Уваж сама, що б з того виросло. Першая, що б твої родичі по всім світі розголосоли: же взяв у нас дочку у ночі гвалтом і держить у себе місто подложниці. Другая причина, же державши В.М. у себе, я бим не могл жадною мірою витримати, да і В.М. также: мусілибисьмо із собою жити так, як малженство каже, а потом прийшло би неблагословеніє од Церкви і клятва, жеби нам з собою не жити»³⁵.

Звертаємо увагу на цей вищезгаданий момент в інтимному зверненні гетьмана. Якщо йти за версією, що листи на прохання В. Кочубея хтось «придумував», то, напевне, ці розсудливі слова зверхника, що характеризували його з позитивного боку як керманича-християнина, навряд чи сподобалися б компрометаторам І. Мазепи. Тим паче вони не узгоджувалися з попередніми твердженнями Кочубеїв. Так, на слідстві в Москві 17 вересня 1707 р. чернець Никанор свідчив: «И они, Кочубей с женою, оба, за тѣм ево к ним обѣщаніем, учели гетмана Ивана Степановича Мазепу бранить: “Бездѣльник, де, он, блядин сын и беззаконник”. И он, Никонар, их спросил: “За что они ево, гетмана, бранят, и какой он беззаконник?”. И они, Кочубей с женою, говорили: “Хотѣл он, гетман, их родную, а свою крестную, дочь, взять за себя замуж, и они, де, еѣ за него не дали, для того, что она ему крестная дочь; и он, де, гетман тоѣ их дочь, зазвал к себѣ в гости, изнасиловал блудом”. И послѣ тѣх слов жена ево, Кучубеева, послала ево, Кочубея, из саду... а без него она ж, вышед с ним, Никанором, из шатра и взяв ево за руку, и пошед с ним по саду, говорила ему, Никанору: “Такой, де, он гетман, вор, хотѣл их разорить. Был он, гетман, у них, в домѣ на именинах мужа еѣ на Обрѣзаніев день и Василия Великаго”, а в котором году, того имянно не выговорила, да и он о том еѣ не спросил; и говорил он, гетман, им: “Для чего они тоѣ их дочери за него не дали?”. И она ему, гетману, говорила: “Полно, де, тебѣ коварничать! Не только, де, ты **дочь нашу изнасиловал** (виділено нами – С.П.), ты де, и с нас головы рвеш: будто, де, они с мужем переписывались в Крым”»³⁶.

Та й сам В. Кочубей у вступних заувагах до статей доносу спочатку написав: «Ноши же единія, яко волк овцу огради, тако он дщерь мою похити (Мазепа – С.П.) тайно»³⁷. А далі ж, по суті, заперечив факт гвалтування дівчини: «Увѣдав же, каков в дому моем содѣяся плач, и рыданіе, и вопль мног, не могий терпѣти соболѣзнующих мною его слов, возврати мнѣ дщерь, посылаемую Григоріем Анненком, при заприщени мнѣ глаголя: “Не токмо дщерь вашу силен естъ гетман взяти, но и жену твою отъяти от тебе может”»³⁸.

По-восьме, у вступі до статей доносу генеральний суддя, піддаючи гострій критиці свого зверхника, зауважував, що той зваблював «своими рукокопсанными грамотками дщерь мою непрестанно»³⁹. Останні, мовляв, своїм «дѣйством и обаяніем»⁴⁰, чарами приворожили його дочку, що вона «возбѣситися и бѣгати, на отца и мать плевати»⁴¹. Тобто це знову ж таки не лише підтверджує поетичний дар гетьмана-літератора, а й цілковиту достовірність його зворушливих писань.

Насамкінець зауважимо й таке. Принципова заборона Кочубеїв віддати Мотрю заміж за гетьмана мала поважну мотивацію: хрещений і хрещениця згідно з церковними канонами не можуть бути в шлюбі. Імператор Юстиніан 1 жовтня 530 р. заборонив своїм законом подібні одруження⁴². Трулльський собор 691–692 рр. з 227 єпископів до цієї заборони в 53 канон додав ще й те, що хрещений не має права навіть одружитися з матір'ю-вдовою хрещеної ним дитини⁴³. В авторитетному в XVII ст. «Требнику» Петра Могили, виданому 1646 р., перелік обмежень на шлюб тим, хто хрестив дитину, ще збільшився⁴⁴. «И отец ду-

³⁵ Гетьман Іван Мазепа. Писання. С. 43.

³⁶ 1707, вересня 17. Москва. Розпитувальні оповіді ієромонаха Севського монастиря Никанора про донесення від В. Кочубея, що стосувались справи про зраду гетьмана І. Мазепи. ДГІМД. № 389.

³⁷ Донос від В. Кочубея Петру І. ДГІМД. № 395.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского / Пер. с серб. Санкт-Петербург: Изд-е Санкт-Петербургской духовной академии, 1911. Т. I. С. 539.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Могила П. ΕΥΧΟΛΟΓΙΩΝ або молитвослов или требник. Київ, 1646. Т. I. С. 385–392.

ховный крещенному и болший есть, нежели отец родивый его по плоти»⁴⁵, – зазначалося в ньому.

Виникла колізія: з одного боку, бажання, почуття закоханих, а з іншого – заборона Церкви, великий гріх. Ураховуючи статус І. Мазепи, батькам усе-таки було вигідно піти на компроміс та знайти спільно з церковними ієрархами допустиме рішення, вихід із цієї непростой ситуації, у крайньому разі закрити очі на релігійну суперечність. З листів І. Мазепи до Мотрі випливає, що він не йшов на поспіх, прискорення вирішення цієї проблеми, бо все-таки сподівався на «благословеніє од Церкви»⁴⁶. У вираші були б і закохані, і рід Кочубеїв, який посилив би свої позиції в Гетьманщині. Однак батьки Мотрі пішли на явне загострення стосунків з володарем булави, категорично відмовивши йому в бажанні одружитися з їхньою дочкою. У першу чергу, думаємо, ця конфронтаційна позиція була пов'язана з тим, що Кочубеї добре знали про плани свого друга порвати з царем, але не вірили в успіх цього проєкту. Вони передбачали, що й дочці, і їм тоді доведеться тяжко відповідати за невдачу, провал повстання. Важко сказати, чи єпископам Київської митрополії, митрополиту Варлааму Ясинському вдалося б урегулювати цю проблему на користь гетьмана на основі тлумачення церковних канонів. Це делікатне питання, вважаємо, їм було не під силу розв'язати: йти проти прийнятих раніше загальноцерковних правил вони не могли. З послань гетьмана до хрещениці випливає, що через певний час його обраниця «во всім одмінилася своєю любовію прежню ку мні»⁴⁷, хрещений був вражений «такою в серцю Вашом одміні»⁴⁸. Очевидно, батьки привели до закоханої дівчини священника, який роз'яснив їй суть церковних правил, що були не на її боці. Зрештою й Мазепа, схоже, на свій запит до духовних діячів отримав подібну ж відповідь. Це кохання, яке спалахнуло, мов сірник, так само швидко мало й згаснути.

References

- Adadurov, V. (2024). «Perestavlyayuchy slova u stolittyakh»: intellektualna biografiya Ilka Borshchaka [«Rearranging words through the centuries»: intellectual biography of Ilko Borshchak]. Lviv, Ukraine.
- Berdnikov, L. (2019). Vseshtuteishii sobor: smekhovaya kultura tsarskoi Rossii [All-Mocking Cathedral: the laughing culture of tsarist Russia]. Moscow, Russia.
- Dzyuba, O. (2009). Chy pysav hetman Ivan Mazepa lysty Motri Kochubeivni? [Did hetman Ivan Mazepa write letters to Motria Kochubey?]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 6, P. 16–24.
- Goryushkina, N. (2020). Vsepyaneishii sobor Petra I. Pravo kak iskusstvo dobra i spravedlivosti [All-Drunken synod of Peter I. Law as the art of good and justice]. Kursk, Russia.
- Mukhin, O. (2011). «Tsar nash Pyotr Alekseevich svoju tsaritsu postrig, a zhyvet bludno s nemkami...»: hendernyi oblik Petra I v kontekste epokhi [«Our tsar Peter Alekseevich has cloistered his tsarina, and lives lewdly with German women...»: the gender image of Peter I in the context of the era]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Tomsk state university*, 353, P. 117–124.
- Pavlenko, S. (Ed.). (2007). Doba hetmana I. Mazepy v dokumentakh [The era of hetman I. Mazepa in documents]. Kyiv, Ukraine.
- Pavlenko, S. (Ed.). (2019). Ukraina doby Ivana Mazepy. 1708–1709 rr. v dokumentalnykh dzhherelakh [Ukraine in the time of Ivan Mazepa. 1708–1709 in documentary sources]. Kyiv, Ukraine.
- Pelensky, Ye. (Ed.). (2018). Pysannya: literaturna spadshchyna Mazepy [Writings: the literary heritage of Mazepa]. Rivne, Ukraine.
- Shevchuka, V. (1992). Lysty Ivana Mazepy do Motrony Kochubeivny [Letters of Ivan Mazepa to Motrona Kochubeivna]. Kyiv, Ukraine.
- Trakhtenberh, L. (2005). Sumasbrodneishii, vseshuteishii i vsepyaneishii sobor. Odissey: Chelovek v istorii [Most whimsical, most jesting, and most drunken synod. Odysseus: Man in history]. Moscow, Russia.
- Usenko, O. (2005). Sumasbrodneishii sobor [Most whimsical synod]. *Rodyna – Family*, 2, P. 61–67.

Дата подання: 30 вересня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 7 березня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Павленко, С. Чи писав Іван Мазепа листи до хрещениці Мотрі Кочубей? *Сіверянський літопис*. 2025. № 2. С. 139–144. DOI: 10.58407/litopis.250215.

Цитування за стандартом APA

Pavlenko, S. (2025). Chy pysav Ivan Mazepa lysty do khreshchenytsi Motri Kochubei? [Did Ivan Mazepa write letters to his goddaughter Motria Kochubey?]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 139–144. DOI: 10.58407/litopis.250215.

⁴⁵ Могила П. ЕУХОΛΟΓΙΣΜΟΝ albo молитвослов или требник. С. 385.

⁴⁶ Гетьман Іван Мазепа. Писання. С. 37.

⁴⁷ Там само. С. 41.

⁴⁸ Там само. С. 42.